De l'amor per la paraula:
Estudis en homenatge al professor José Enrique Gargallo Gil
2026, pp. 643–646, https://memoriadelcor.org

«UNA CALMA COM UNA BURRA»: UNA MINIATURA ETIMOLÒGICA

Nikola Vuletić
Sveučilište u Zadru/Universitat de Zadar

En rebre la invitació a participar en aquest homenatge, amb les indicacions que suggerien la voluntat d'allunyar-nos una miqueta del que seria un volum acadèmic convencional, vaig pensar en què faria gràcia a l'amic José Enrique. I vaig decidir regalar-li una coseta lleugera i alhora enrevessada, que li recorde Dalmàcia. Una terra on, durant la primera visita entre moltes de les que hi haurà, es va emocionar escoltant *¡Ay, Carmela!* en la versió croata, en un bar de Zadar, on el carrer principal porta el mateix nom que el carrer principal de la seua Puebla de Arenoso. On durant la segona visita es feia un tip de riure amb el nom de l'illa de *Mala Rava*, en una mostra d'allò que el nostre amic en comú, el poeta Pau Sanchis i Ferrer, va anomenar "lingüística casual". Una terra d'un mar salvatge i generós, on José Enrique s'havia cruspit tot sol una mòllera de gairebé dos quilos, pescada per Vlado Skračić i per qui escriu, i on una ona d'una mestralada autumnal va envestir la nostra barca i el va mullar tot sencer. On entre mil illes n'hi ha una que es diu Lavsa, on José Enrique havia passat uns dies amb la família, entre suquets de peix, calmes xitxes, vents impassibles i mots d'una llengua tan romànicament eslava, que embriagaven el seu insaciable esperit etimològic. Vet ací, doncs, un regalet per recordar-li Dalmàcia, una miniatura etimològica que ve justament de Lavsa, i del seu àmbit preferit, el temps o, per dir-ho valencianament, l'oratge.

En les parles croates de Dalmàcia la calma del mar es diu *bonaca*, que és un préstec venecià (*ERHSJ* I, s.v. *bunaca*) que presenta, d'un port a l'altre, només lleugeres

diferències prosòdiques i fonètiques.[1] De fet, en tot l'Adriàtic croat, perquè entre els punts dels dos atles lingüístics que tracten el tema del lèxic marítim de la zona, *JAPRK* (Dalmàcia i Kvarner) i *LAPTIG* (Ístria), no n'hi ha cap on *bonaca* no siga l'únic nom popular de la calma.[2] Per a reforçar la idea de la calma, les parles croates fan servir diferents solucions fraseològiques. La més corrent, però, n'és el sintagma *kalma bonaca*, en què es juxtaposen dos substantius d'origen italo-romànic que signifiquen el mateix, i on *kalma* < *calma* acaba funcionant com un adjectiu croat, com ho demostra també l'adaptació morfològica *kâlmena bonàca*, a l'illa de Zlarin. Hi ha després tota una sèrie d'esquemes amb l'estructura comparativa UNA CALMA COM X. Sense pretensions d'exhaustivitat, pel que fa a les realitzacions dialectals, resumisc ací les dades de *JAPRK*. Sobretot trobem *bonaca/bunaca* 'una calma' *ka/kako/ko* 'com' *ulje/uje/ule/uli* 'oli'. El segon terme de comparació, desenfrenada ja la creativitat popular, esdevé *led* 'glaç', *ledina* 'un camp ras', *lata* 'xapa', *mliko* 'llet', *caklo* 'vidre', *daska* 'un tauló', *u pilu* 'en una pica', *u tikvi* 'en una carabassa'. En totes aquestes combinacions, el mar en calma es compara amb la superfície d'una cosa plana o llisa i, en els últims dos casos, es fa referència a l'estat d'un líquid quan està dins d'un recipient.

La sèrie de girs d'aquest tipus que fan servir els pescadors i mariners de Murter, que dominen l'arxipèlag de Kornati, inclou una variant del tot singular: *bonàca ka kẽja*, literalment 'una calma com una burra'. La cosa resulta opaca també als propis usuaris, perquè en el pla semàntic, la imatge de la burra, com a terme de comparació, s'allunya bastant de l'esquema bàsic que acabem de veure. No obstant això, se'n parla molt, d'aquest gir, ja que fa part del repertori d'anècdotes locals. Es veu que un pescador llegendari de Jezera, a l'illa de Murter, l'Arturo, estant en una boda, hauria eixit a fumar a la terrassa i, veient el mar en calma, hauria dit: «Me casum dena, una calma com una burra, i jo a l'hotel». I s'hi donen voltes també. De fet, un pescador de Murter, instal·lat a Lavsa, Ferdinand Nado Pleslić anomenat *Grobi* (a qui José Enrique deu haver conegut), gran coneixedor dels costums de tot l'Adriàtic, em va demanar l'estiu passat (traduïsc ací el seu dialecte croat al valencià): «Xe, Mikula, dis-me, per què se diu *una calma com una burra*? Que jo açò no ho entenc».

Es podria intentar una interpretació a través de l'extensió metafòrica, recorrent a la mansesa proverbial de la burra, però estic convençut que l'explicació s'ha de

[1] Precisaré només que en la grafia croata la lletra <c> representa sempre l'africada [ʦ] i que en la zona de Dubrovnik la realització habitual és *bunaca*.

[2] Els mapes de *JAPRK* es començaran a publicar en xarxa en el curs del 2026, i el primer volum en suport paper està previst per al 2028. Per la metodologia, cf. per ara Vuletić / Skračić (2016) i Vuletić / Bazina / Skračić (2022).

buscar en els contactes dialectals dins de l'arxipèlag i en l'efecte de l'etimologia popular. A distància de 55 anys, l'enquesta de *JAPRK* confirma a Sali, a l'illa de Dugi Otok, el sintagma registrat per Deanović en aquest mateix port durant l'enquesta per l'*ALM* (*cf.* Deanović 1967: 38): *bonȁca pakȅja*. La forma dialectal croata *pakeja* sens dubte reflecteix *pachèa* 'calma del mar absoluta', i aquesta és, com apunta Cortelazzo (1970: 162), originàriament «voce d'esclusivo uso veneziano», del grec παχέα per παχεῖα 'grossa'.[3] El sintagma sencer, que l'*ALM* registra també en la parla veneciana de Piran/Pirano i en la parla istriota de Rovinj/Rovigno (*ALM I* 238 [concepte 110]), es deu haver originat a partir de l'expressió *bonassa e pachèa* (per Chioggia, *cf.* Nàccari / Boscolo 1982: 62). Tornant ara a aquell dit tan singular de Murter, *bonaca ka keja* no serà altra cosa que una reanàlisi i una remotivació de *bonaca pakeja*, sorgida en un ambient rural essencialment aliè al bilingüisme venecià-croat que, per altra banda, fins fa un segle caracteritzava la comunitat pescadora de Sali.[4] Aquesta remotivació va ser facilitada per un tret distintiu de la parla de Murter, el ieisme, gràcies al qual el tipus lexical dàlmata septentrional *kelja* [kêʎa] 'burra, somera' es realitza com [kêja]. Fou així que a Murter la forma *pakeja*, que resultava opaca als pescadors locals, es va reanalitzar com *pa keja*, i *pa* es va adaptar com *ka*, seguint el model *bonaca ka x* 'una calma com x'. S'ha arribat així a *bonaca ka keja*. El context extern és prou clar: encara que Murter i Sali no siguen precisament dos pobles propers, la seua rivalitat en l'arxipèlag de Kornati els va convertir en veïns efectius i va facilitar un intens intercanvi de lèxic marítim entre aquests dos ports que pertanyen a dos blocs dialectals diferents i a dues zones lexicals ben definides (*cf.* Vuletić / Skračić 2021). Aquest procés es recolzava en una xarxa d'establiments estacionals de la gent de Murter en les illes de l'arxipèlag, de les quals Lavsa representava un punt privilegiat de contacte. Separat per un braç de mar molt estret de l'illa de Piškera, on es troba l'església de Santa Maria, antigament el lloc més sant dels pescadors de Sali. En canvi ara, amb l'arxipèlag de Kornati transformat en un parc nacional, i amb les economies locals orientades cap al turisme, hi ha entre els antics rivals, Murter i Sali, *una calma com una burra*.

[3] Per la motivació, *cf.* croat dialectal *debela bonaca*, literalment 'calma gorda' (*JE* II, s.v. *pakeja*).
[4] Encara a l'inici del segle XX Piasevoli (1913: I) escrivia que el dialecte venecià de Zadar es perdia sota la influència de l'italià i que «de vere forme venete bisogna cercarle tra i vecchi pescatori di alcune isole dalmate», referint-se evidentment al seu poble natal, Sali.

BIBLIOGRAFIA

ALM I = CREVATIN, Franco / RUFFINO, Giovanni / TELMON, Tullio (eds.) (2023): *Atlante Linguistico Mediterraneo*. I, 7-113. Palermo / Venezia: Centro di studi linguistici e filologici siciliani / Fondazione Giorgio Cini Onlus.

CORTELAZZO, Manlio (1970): *L'influsso linguistico greco a Venezia*. Bologna: Pàtron.

DEANOVIĆ, Mirko (1967): «Lingvistički atlas Mediterana III. Anketa u Salima na Dugom otoku», *Rad JAZU*, 348, p. 27-60.

ERHSJ = SKOK, Petar (1971-1974): *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Zagreb: JAZU.

JE = VINJA, Vojmir (1998-2016): *Jadranske etimologije: jadranske dopune Skokovu etimologijskom rječniku*. Zagreb: HAZU / Školska knjiga.

LAPTIG = FILIPI, Goran / BURŠIĆ GIUDICI, Barbara (2013): *Lingvistički atlas pomorske terminologije istarskih govora / Atlante linguistico della terminologia marinaresca delle parlate istriane / Lingvistični atlas pomorske terminologije istrskih govorov*. Zagreb / Pula: Dominović / Znanstvena udruga Mediteran / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli.

NÀCCARI, Riccardo / BOSCOLO, Giorgio (1982): *Vocabolario del dialetto chioggiotto*. Chioggia: Editrice Charis.

PIASEVOLI, Giuseppe (1913): «Del dialetto veneto di Zara», *Annuario dell'i. R. Ginnasio Superiore di Zara*, 56, p. I-IV, 1-34.

VULETIĆ, Nikola / BAZINA, Hrvoje / SKRAČIĆ, Vladimir (2022): «Projekt JAPRK (Jezični atlas pomorske i ribarske kulture Dalmacije i Kvarnera)», *Hrvatski dijalektološki zbornik*, 26, p. 197-215.

VULETIĆ, Nikola / SKRAČIĆ, Vladimir (2021): «Scambi lessicali nel mare delle Kornati», dins MARCATO, Carla (ed.): *Grado, la lingua del mare, l'Atlante Linguistico Mediterraneo. Atti del Congresso di Grado, 30 settembre-2 ottobre 2019*. Alessandria: Edizioni dell'Orso, p. 205-232.

VULETIĆ, Nikola / SKRAČIĆ, Vladimir (2016): «Vers un atlas de la langue de la mer en Dalmatie et Kvarner: le projet JAPRK», *Géolinguistique*, 16, p. 91-105.